

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

**БІЛОРУСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ
ПОГРАНИЧЧЯ: ЕТНОПОЛІТИЧНІ,
МОВНІ ТА РЕЛІГІЙНІ КРИТЕРІЇ
САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ**

Монографія

ЛЬВІВ 2021

Білорусько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення: монографія / відп. ред. Іван Патер; упоряд.: Олег Муравський, Михайло Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2021. 454 с.

Схарактеризовано процес формування українсько-білоруського кордону крізь призму суспільно-політичних і військових процесів. Досліджено проблеми формування етнічної ідентичності (самоідентифікації) населення українсько-білоруського пограниччя. Проаналізовано значення кордону в щоденних практиках мешканців прилеглих територій, вплив соціокультурних, суспільно-політичних чинників на українсько-білоруські відносини. Вказано на особливості трансформації сприйняття кордону після відновлення української та білоруської державності. Доведено важливе значення культурної спадщини пограниччя у процесі кристалізації національної ідентичності, сучасних міждержавних відносин.

Для науковців, усіх, хто цікавиться новітньою історією України й українсько-білоруськими відносинами.

Belarusian-Ukrainian borderland: ethno-political, linguistic and religious criteria of self-identification of the population: monograph / Ed. Ivan Pater; Comps.: Oleh Muravskiy, Mykhailo Romaniuk; NAS of Ukraine, I. Krypiakivych Institute of Ukrainian Studies. Lviv, 2021. 454 p.

The process of formation of the Ukrainian-Belarusian border through the prism of socio-political and military processes is characterized. The problems of formation of ethnic identity (self-identification) of the population of the Ukrainian-Belarusian border are investigated. The importance of the border in the daily practices of the inhabitants of the adjacent territories, the influence of socio-cultural, socio-political factors on Ukrainian-Belarusian relations are analyzed. The peculiarities of the transformation of the perception of the border after the restoration of Ukrainian and Belarusian statehood are pointed out. The importance of the cultural heritage of the border in the process of crystallization of national identity, modern interstate relations is proved.

For scientists, all who are interested in the recent history of Ukraine and Ukrainian-Belarusian relations.

Рецензенти:

доктор історичних наук, академік Степан Павлюк
доктор історичних наук, доцент Володимир Качмар
доктор історичних наук, професор Володимир Комар

Рекомендувала до друку вчена рада
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 9 від 28 грудня 2021 р.)

*Монографія виконана в межах Цільової програми наукових досліджень НАН України
«Соціокультурний простір України у формуванні національної стратегії: територіальні
ідентичності, ідентифікаційні символи, ментальні практики»*

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА (<i>Ігор СОЛЯР</i>).....	5
---	---

ЧАСТИНА I. БІЛОРУСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОРДОН: ФОРМУВАННЯ, ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Літописна країна Ятвягів: русько-ятвязьке пограниччя на тлі походів короля Данила Романовича середини XIII століття (<i>Ілля ПАРШИН</i>) ...	11
Історія становлення українсько-білоруського кордону (<i>Юрій ПАВЛОВИЧ</i>)..	20
Усталявання савецка-польскай пагранічнай лінії ў 1921–1922 гадах (<i>Вольга БАРОЎСКАЯ</i>).....	32
Межа, що розділяє: проблема міждержавного кордону в українсько-білоруських відносинах (<i>Тарас ПОЛЬОВИЙ</i>)	38
Делімітацыя беларуска-українскай мяжы і яе афіцыйнае афармленне (<i>Дзяніс ЮРЧАК</i>).....	44
Українсько-білоруський кордон: особливості еволюції та функціонування (<i>Юрій ТИШКУН</i>).....	52

ЧАСТИНА II. БІЛОРУСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ПОГРАНИЧЧЯ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Українсько-білоруська контактна зона в XI–XVII століттях (<i>Леонтій ВОЙТОВИЧ</i>).....	67
«Оршанський тріумф» 1514 року: літописання і генеза дискурсу (<i>Олена РУСИНА</i>)	90
Мяшчанства беларуска-літоўскіх і ўкраїнскіх губерняў падчас вайны 1812 года (<i>Кірыл МЯДЗВЕДЗЕЎ</i>)	102
Українсько-білоруські взаємини у XIX – на початку XX століття: період становлення (<i>Олександр РЕЄНТ</i>).....	114
Максим Богданович і Галичина (<i>Іван ПАТЕР</i>)	123
Українсько-білоруські відносини в добу війн і революцій (1917–1923) (<i>Микола ЛИТВИН</i>)	136
Західна Білорусь у суспільно-політичному дискурсі Західної України (1920–1930-ті роки) (<i>Ігор СОЛЯР, Андрій БАГАН, Андрій ТРЕМБЕЦЬКИЙ</i>).....	152
Унійні конференції в Пінську 1930–1937 років як пошук шляхів з'єднання українських і білоруських православних громад із Католицькою Церквою: проекти та реальність (<i>Наталія КОЛЬ, Ірина ОРЛЕВИЧ</i>).....	166

Берестейсько-пінське Полісся між двома світовими війнами: українські маркери (<i>Руслана ДАВИДЮК</i>)	194
Арганізація і правядзенне Народных сходаў Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны: параўнальны аналіз (на падставе афіцыйных дадзеных) (<i>Аляксандр БАРАНОЎСКІ</i>)	219

ЧАСТИНА III. ЕТНОГРАФІЧНІ, МОВНО-ЛІТЕРАТУРНІ ТА РЕЛІГІЙНІ ІНДИКАТОРИ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ БІЛОРУСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ

«У пошуках предків»: етногенез слов'ян, балтів та інші етнополітичні міфи сучасної української і білоруської археології (<i>Костянтин ІВАНГОРОДСЬКИЙ</i>)	225
Самаідэнтыфікацыя вясковага насельніцтва сучаснага беларускага Палесся (<i>Вольга ІВАНОВА</i>)	276
Білоруське діяхронійне мовознавство другої половини ХХ – початку ХХІ століття: vocabulum et vocabularium (<i>Ганна ДИДИК-МЕУШ</i>)	298
Білоруський вектор у мовознавчих працях українських дослідників (<i>Ольга ЗАНЕВИЧ, Мирослава ГНАТЮК</i>)	312
Людина в буттєвих обрядах часу («Путіна» Бориса Петровича та «Щоденний жезл» Євгена Пашковського) (<i>Тарас ПАСТУХ</i>)	327

ЧАСТИНА IV. СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ ПОГРАНИЧЧЯ

Еміграція з Республіки Білорусь (2020–2021): причини, тенденції, наслідки для економіки (<i>Світлана ЛУК'ЯНЧЕНКО, Лілія СКОРИЧ</i>)	341
Томос про автокефалію Православної Церкви України: реакція Російської Православної Церкви та Білоруського екзерхату Московського патріархату (<i>Олег МУРАВСЬКИЙ, Ярослав МАРЧЕНКО</i>)	350
Російсько-білоруська військова співпраця в оцінці української суспільно-політичної думки (<i>Віталій ВИЗДРИК, Павло ТКАЧУК</i>)	359
Білорусь та Україна в політиці пам'яті сучасної Польщі: культурно-історичний аспект (<i>Любомир ХАХУЛА</i>)	365
Республіка Білорусь у зовнішньополітичних відносинах зі сусідніми державами Центрально-Східної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття (<i>Олег ПІХ</i>)	378
Традиційная духоўная культура на беларуска-ўкраінскім памежжы: гісторыя і сучаснасць (на прыкладзе абраду «ваджэння Кўста») (<i>Вольга ШАРАЯ</i>)	405
Українське життя Берестейщини (гід українськими місцями Берестя) (<i>Павлина СКУРКО</i>)	435

БЕРЕСТЕЙСЬКО-ПІНСЬКЕ ПОЛІССЯ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ: УКРАЇНСЬКІ МАРКЕРИ

Фронтир ідентичностей. У сучасних умовах розвитку історичної регіоналістики зростає інтерес до історії порубіжних територій, що характеризуються існуванням та нашаруванням на одному просторі різних культурних маркерів. Пограниччя – це стик культурних цінностей, історичної пам'яті, фронтир ідентичностей. Українсько-білоруське суміжжя на Поліссі як своєрідний специфічний простір із притаманним йому соціокультурним зближенням і водночас існуванням різних діалектів та говірок перебуває в епіцентрі досліджень етнологів, філологів, істориків, психологів¹. Тут здавна перепліталися інтереси українців, білорусів, поляків, росіян, завжди була присутньою українська присутність. У південній частині мешкали переважно українці, у північній – білоруси. Частина Західного Полісся, Берестейсько-Пінський ареал, який Ян Длугош називав «брамою до Руських земель», межував на півдні з Волинським. Цей регіон, який у міжвоєнний період був у складі Поліського воєводства Другої Речі Посполитої, – сфера мого зацікавлення.

У Російській імперії частина Полісся, заселена українцями, входила до Північно-Західного краю, що обіймав території, які осаджували переважно білоруси й литовці². Отож у білоруських губерніях Російської імперії проживала значна частина українців-автохтонів. Згідно з переписом населення 1897 р., в основі якого перебував лінгвістичний (мовний) принцип ідентифікації, більшість українців припадало на Гродненську губернію, зокрема Кобринський (79,6%), Берестейський (64,4%) повіти, де проживало 287,4 тис. україномовного і 5,6 тис. білоруськомовного населення³.

Боротьба за вплив у XIX ст. позначилися на фольклористиці регіону. За мовними, етнотериторіальними й етнокультурними ознаками корінну людність цієї землі становили українці. Українські етновизначальні риси притаманні для пісенної творчості місцевого населення. Водночас на сторінках російських і польських видань чинилися спроби потрактувати її на свою користь, без урахування позиції та інтересів самих українців.

Дослідники другої половини XIX – початку XX ст., зокрема білоруські, польські, російські, на основі об'єктивних ознак зраховували мову цього регіону

¹ Семенова О. Соціокультурні дослідження українсько-білоруського пограниччя: до історіографії питання. *Народна творчість та етнографія*. 2019. Вип. 4. С. 24–38; Боряк О. Українсько-білоруське пограниччя в полі соціогуманітарних досліджень. *Регіональна історія України: зб. наук. статей*. Київ, 2016. Вип. 10. С. 115–126.

² Гаврилук Ю. Берестейщина – регіон у лабетах геополітики. *Пам'ятки України: історія та культура*. 2002. № 3–4. С. 61–82.

³ Реєнт О. Українсько-білоруські взаємини у XIX – на початку XX ст.: період становлення. *Український історичний журнал*. 2008. № 1. С. 161–169.

до західнополіської групи говірок української мови. Український етнічний зріз Берестейщини, Пінщини, Підляшшя доводили Олександр Потребня, Павло Чубинський, Михайло й Олександр Грушевські та ін. У 1932 р. народну творчість на цій території досліджували Казимир Мошинський і Філарет Колесса, зійшовшись на думці, що матеріал, який вони збрали, – український⁴. Білоруський етнограф Юхим Карський проводив етнографічну межу між білорусами й українцями значно північніше м. Пінськ (Пинськ), так, що сучасна південно-західна частина Брестської обл. Білорусі відносилася до української території. Сучасний український етнограф Роман Кирчів доводив, що «південні райони нинішньої Брестської області (Малоритський, Дорогичинський, Іванівський, Пінський, Столинський, Брестський) – це території, які географічно, мовно, етнографічно безпосередньо належать до українського Західного Полісся і становлять з ним, по суті, єдиний етнокультурний ареал»⁵. Безсумнівно, ця межа затиралася через переселення із села в село, мішані шлюби, щоденні контакти, що впливало на культуру, мову, перемішування слів⁶. До сьогодні в сусідніх селах Волинського Полісся можемо спостерігати відмінності вимови тих чи тих слів.

Дослідники говорять про «етнолінгвістичну неперервність Полісся», плавне перетікання одного діалекту в інший, який буквально «розчиняє» етнічний українсько-білоруський кордон⁷. Цілком солідаризуємося з думкою Степана Макарчука, який, покликаючись на етнографічні дослідження українських, російських, польських авторів та сучасну наукову літературу, доводив, що «приблизно вся сучасна Брестська область Білорусі наприкінці XIX ст. мала значну українську перевагу серед населення»⁸.

Політика польської і радянської влад у XX ст., «білорусизація» регіону та курс сучасної влади Білорусі призвели до наступу на все українське. Врешті проблема з оцінкою кількості українців у південно-західних регіонах Білорусі залишається відкритою: українська й білоруська історіографія, покликаючись на власні традиції, розглядають історичну Берестейщину (Брестщину) як етнічно й етнографічно білоруську чи українську⁹.

Національне пробудження у період Української революції. У XX ст. на етнічно змішаній території Полісся формувалося кілька ідентичностей. Значним поштовхом національної самоідентифікації українців і білорусів стали Перша світова війна та революційні події 1917–1921 рр., що пришвидшили національну ідентифікацію слов'янських народів, визвольні рухи яких каталізували розпад імперій¹⁰. У 1915 р. значну частину українців виселили з рідних земель, унаслідок

⁴ Полісся у своїх піснях. *Леонюк В. Словник Берестейщини*. Львів: Видавнича фірма «Афіша», 2010. Т. II. С. 238.

⁵ Кирчів Р. Говорити правду голосно і широко. Українські пісні в Білорусі: уваги й міркування щодо змісту проблеми. *Пам'ятки України: історія та культура*. 1998. № 1. С. 197.

⁶ Польовий С. Поділ Полісся. *Діло*. 1931. 23 січня. С. 1.

⁷ Бобков И., Терешкович П. Вместо предисловия. *Перекрестки*. Журнал исследований восточно-европейского пограничья. 2004. № 1–2. С. 7.

⁸ Макарчук С. Етнічна історія України. Київ, 2008. С. 220.

⁹ Реєнт О. Українсько-білоруські взаємини у XIX – на початку XX ст.: період становлення. *Український історичний журнал*. 2008. № 1. С. 165.

¹⁰ Литвин М. Український і польський істеблшмент у період «Великої війни» і національно-демократичних революцій (1914–1918). *Історіографічні дослідження в Україні*. Київ, 2003.

цього в регіоні збільшився відсоток польського населення, а польські політики почали вважати ці території «своїми».

Активізація національних рухів була пов'язана з відновленням української та білоруської державності. На українських землях існувала Українська Народна Республіка (УНР), Українська держава (УД) – Гетьманат Павла Скоропадського, сформувалася Армія УНР, відбувалася українізація культурно-освітнього, релігійного життя. 22 січня 1918 р. IV Універсал УЦР (Української Центральної Ради) проголошував незалежність УНР.

Друга Статутна грамота 9 березня 1918 р. проголошувала Білоруську Народну Республіку (БНР), а 25 березня 1918 р. Третя – її незалежність. Однак республіка перебувала у процесі становлення і через недостатній організаційний рівень, внутрішні політичні суперечності, відсутність армії була ліквідована. Центральні держави відмовилися розглядати білоруське питання, трактуючи Білорусь частиною Росії. Юридично БНР не була визнаною незалежною державою, відтак УНР могла визнати її лише де-факто, але не де-юре. Між УНР і БНР існували дипломатичні відносини, обмін консульствами, хоча невирішеним залишалося питання кордонів, обопільними були претензії на Берестя та Берестейщину.

Згідно з Берестейським договором 1918 р. Берестейщина, Холмщина і частина Підляшшя відходили до складу УНР. За його умовами територія Білорусі ділилась на три частини. Західна – Гродненська губернія та частина Віленської з Вільно – відходила до Німеччини й одержала назву «Нова Східна Пруссія». Центральна – Мінська губернія, частина Вітебської і Могилевської – вважалась тимчасово окупованою територією. Білоруське Підляшшя – Біла, Яново, Тераполь, Кодень, Константинів, Немирів, Межиріччя; Берестейщина – повіти Берестя, Кобрин, Пружани; Полісся – повіти Дорогичин, Косів, Лунинець, Пінськ, Столин, Мозир, Речиця, Гомель Німеччина визнала за УНР; східні райони Білорусі відходили – Радянській Росії¹¹.

Кордон України на північному заході визначався лінією розмежування польського й українського населення та сферою впливу Пруссії, т. зв. лінією Гофмана. Тому входження Берестя (Бреста) до складу УНР українська сторона навіть не обговорювала, адже німецька армія контролювала територію до Пінська, а у Бересті розміщувалося командування Східним фронтом, проходили важливі комунікації¹².

Третя Статутна грамота БНР заперечувала легітимність північно-західного кордону УНР, визначеного ст. 2 основного тексту Берестейського мирного договору¹³. Білоруська сторона на чолі з Александром Цвікевичем виступала за встановлення кордону на основі уточненої Митрофаном Довнаром-Запольським карти Юхима Карського, що ґрунтувалася на кордоні часів Великого князівства Литовського і Речі Посполитої. Українська сторона в цьому керувалася стратегічними

Вип. 13: *Україна–Польща: історія і сучасність. Збірник наукових праць і спогадів пам'яті П. М. Калениченка (1923–1983)*. Ч. 1. С. 155–173.

¹¹ Мартиненко В. Чернігівсько – Гомельське пограниччя в контексті українсько-білоруських територіальних протиріч 1918 року. *Сіверщина в історії України*. 2013. Вип. 6. С. 440.

¹² Кому належав Брест у 1918 році? Суперечка між УНР, БНР і Німеччиною. *Українська правда*. 2011. 25 березня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/03/25/33276/>

¹³ Головченко В. Українська Держава і Білоруська Народна Республіка: спроби налагодження добросусідських взаємин. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2010. Вип. 48. С. 308–325.

планами, адже через регіон проходили важливі транспортні комунікації, як-от залізнична колія Гомель–Пінськ.

За часів Гетьманату Павла Скоропадського обговорювали плани створення федерації БНР з Україною; отримав фінансову допомогу Білоруський комітет біженців, у Києві був утворений білоруський перехідний пункт, який мав допомагати біженцям, що поверталися із Росії; розпочалося видання газет «Белорусское эхо» і «Белорусское слово»; відкрито консульство¹⁴. Директорія УНР у лютому 1919 р. надала білоруській владі кредит у сумі 4 млн крб, які перевозили з Рівного до Гродна, що підвищило статус уряду БНР і відкривало можливості для дипломатичних маневрів із Польщею¹⁵.

Наприкінці 1919 р. на службу БНР перейшов військовий відділ (група, армія) під командуванням Станіслава Булака-Балаховича, у минулому прапорщика російської армії, командира полку Червоної армії. На початку 1920 р. Рада БНР юридично віднесла цей відділ до білоруської армії. Весною 1920 р. він дислокувався у Бересті. Народна добровольча армія генерала С. Булака-Балаховича воювала з більшовиками, а після укладання польсько-радянського перемир'я мала наступати на Пінськ, а далі – на Гомель. У її складі діяла Українська бригада отамана «Іскри» (В. Лохвицького), який мав контакти з представниками УНР. Однак відсутність спільних дій між генералом Булаком-Балаховичем і діячами УНР була однією з причин поразки обох армій. Станіслав Булак-Балахович 7 листопада оголосив маніфест із закликом до боротьби за відновлення Білоруської Народної Республіки в союзі з Польщею, а його війська короткий час контролювали територію українсько-білоруського етнічного порубіжжя¹⁶. У листопаді–грудні 1920 р. вони були інтерновані на території Польщі. Загалом постать С. Булака-Балаховича та дії підпорядкованого йому відділу на Поліссі ще потребують досліджень, опертих на критично проаналізовані джерела¹⁷.

Зміна внутрішньої і зовнішньої ситуацій призвела 1920 р. до підписання Варшавського договору УНР із Польщею, який не брав до уваги інтересів БНР, відтак втрачалися перспективи подальших контактів¹⁸.

Українські маркери національного життя на Поліссі рельєфно виявились у період, коли цей регіон потрапив у німецьку окупаційну зону. Українське життя стимулювали діячі Союзу визволення України (СВУ) та козаки й старшини синьожупаників із 1-го Запорізького полку ім. Тараса Шевченка під команду Миколи Шаповала. Уже 3 червня 1917 р. відкрито першу українську школу в с. Черняхнах Кобринського

¹⁴ Дедурін Г. Український напрямок зовнішньої політики БНР (1918–1921 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2017. Вип. 2. С. 107.

¹⁵ Кобрин М. Деятельность польской разведки по дискредитации белорусского национального движения во время польско-советской войны 1919–1920 гг. *Український історичний збірник*. 2011. Вип. 14. С. 75–76.

¹⁶ Тинченко Я. Передмова. *Війна України проти Радянської Росії у 1920 році (документи та матеріали)* / упоряд., передм. Я. Тинченко. Київ: Темпора, 2020. С. 38.

¹⁷ Rezmer W. Działania grupy gen. Stanisława Bułak-Bałachowicza latem i jesienią 1920 roku w świetle polskich dokumentów wojskowych. *Polacy na Białorusi od Powstania Styczniowego do XXI wieku*. Warszawa, 2020. T. IV. Rok 1920 na tle przełomów politycznych XX wieku / pod red. T. Gawina. S. 217–238.

¹⁸ Дедурін Г. Український напрямок зовнішньої політики БНР (1918–1921 рр.). С. 110.

повіту, а до кінця року діяло 114 із 140 вчителями і близько 6 000 учнів¹⁹. Наприкінці липня 1917 р. у містечку Дивинь відбулася перша конференція вчителів українських шкіл²⁰. При комісаріаті освіти в Бересті у 1918 р. організовано Учительську спілку Холмщини, Підляшшя, Полісся та Західної Волині, до якої увійшло понад 100 вчителів. За підтримки СВУ, синьожупанників і місцевої інтелігенції у містах Берестя та Кобрин з'явилася «Просвіта». Ініціаторами товариства в Бересті стали суддя Антон Павлюк, у Кобрині – священники Семен Бігалович, Леонтій Квартирук, учителі Григорій Грома, Михайло Семенюк. На Різдво 1918 р. кобринська «Просвіта» вперше організувала свято ялинки для дітей²¹. Товариство заснувало понад 100 читалень, зокрема у Сарнах, Пінську, Дорогичині тощо. У м. Біла Підляська діяла «Українська громада» й утворена при ній Українська шкільна рада на Підляшші; працювали бібліотека-читальня, друкарня, у якій зі середини 1917 р. виходив тижневик і календар «Рідне слово» за редакцією киянина Миколи Соловійчука (Терешка), керівником друкарні був вчитель із Тернопільщини Степан Кордуба²². Згодом видавничу спілку та її майно перевезли до Берестя.

Національне українське життя активізувалося у період із лютого 1918 р. по лютий 1919 р., незважаючи на значні труднощі, адже «цілі околиці Холмщини, Берестейщини і Підляшшя були спалені відступаючими російськими військами, а те населення, що залишилося, вело напівголодне життя»²³. Поволі поверталися до рідних домівок біженці, потребуючи підтримки й допомоги. Прибулий урядовець Тиміш Олесіюк писав: «Очі мої бачили повсюдну повну воєнну руїну. Спалені села. Зарослі бур'яном та березняком поля. У нечисленних хатах чув я гіркі нарікання збідованих, стероризованих воєнним окупаційним режимом напівголодних людей»²⁴.

Зусиллями УНР було утворено губернський комісаріат Холмщини, Західної Волині, Підляшшя й Полісся, який очолював у минулому член СВУ Олександр Скоропис-Йолтуховський, що залишився на посаді й у період Гетьманату Скоропадського. У Бересті Олександр Скоропис жив із молодією дружиною Вікторією, перекладачкою, донькою відомого українського підприємця і мецената Євгена Чикаленка. Незважаючи на обмеження німецької влади, з вересня 1918 р. тут почав виходити «Вісник Холмського губернського староства», у жовтні того ж року – тижневик «Мир» під редакцією греко-католицького священника Михайла Кота²⁵. 15 листопада в Українській державі виділено окрему Холмську губернію з центром у м. Берестя.

Головним завданням комісаріату стала організація адміністративного апарату, налагодження продовольчої, культурно-освітньої, медичної сфер, не втрачала

¹⁹ Олесіюк Т. Кам'янець-золотий вінець. Спомини з 1918–1919 рр. *Пам'ятки України: історія та культура*. 2002. № 3–4. С. 92.

²⁰ Вабищевич О. Український культурно-просвітній рух на Поліссі (1920–30-ті роки). *Пам'ятки України: історія та культура*. 2002. № 3–4. С. 110.

²¹ Квартирук Л. Організація Учительської Спілки на Підляшшю та інші події. Спомини. *Літопис Волині*. 1966. Ч. 8. С. 14–15.

²² Гносвий І. Українська народня школа ім. Ол. Стороженка в Берестю та польська шкільна політика на північно-західних українських землях. *Літопис Волині*. 1961. Ч. 5. С. 85.

²³ Дмитріюк В. Дорогами війни і миру: спомини з додатком матеріалів до історії сім'ї / упоряд.: М. Дмитріюк та В. Дмитріюк. [Б. м.]: [б. в.], 2012. С. 11.

²⁴ Олесіюк Т. Кам'янець – золотий вінець... С. 97.

²⁵ Гаврилюк Ю. Берестейщина – регіон у лабетах геополітики. С. 69.

актуальності справа біженців. Міністр здоров'я УНР призначив губернським комісаром здоров'я на Берестейщину, Холмщину і Підляшшя з центром у м. Берестя Василя Дмитріюка, уродженця с. Костомлоти Більського повіту Седлицької губернії, випускника медичного факультету Варшавського університету, лікаря Слобідського коша Армії УНР. Губернський комісаріат освіти очолив його брат Карпо Дмитріюк, який після закінчення філологічного відділення Петербурзького університету працював гімназійним вчителем у Варшаві, його заступником став Тиміш Олесіюк, член УЦР, вояк Армії УНР. За їхньої ініціативи в Бересті організують лікарську амбулаторію, український шпиталь, діяли театральні групи, виходили газети, надрукований «Просвітній український календар» на 1919 р., «Український буквар» Андрія Савчука, засновано Берестейське споживчо-кооперативне товариство. Духовно-релігійним життям опікувався о. Віктор Козловський та прибулий греко-католицький священник Михайло Кіт, а справою судочинства займався юрист Володимир Криницький²⁶.

Неординарною подією стали українознавчі курси для вчителів, проведені тричі, на яких загалом навчалося близько 500 осіб. Урочисте відкриття перших учительських курсів українознавства відбулося 1 червня 1918 р. Їхнім директором і водночас викладачем української мови та літератури був проф. Євген Рудницький, практичні заняття проводив Тиміш Олесіюк. Учителем географії став Андрій Савчук, історії України – Степан Гладкий, позашкільну освіту викладав Йосип Скрипа, німецьку мову – Міллер, а спів і шкільну гімнастику – Ася Бігунівна. На другий етап курсів прибув К. Дмитріюк (замінив Є. Рудницького), а з ним – близько півсотні нових учителів. Після самогубства Степана Гладкого історію України викладав Богдан Палашук (дубенський комісар Армії УНР, у кінці 1919 р. перейшов на більшовицьку платформу, відомий як Федір Конар-Палашук)²⁷.

Наприкінці 1918 р. – у січні 1919 р., після відступу німецьких військ, комісаріат, очільником якого був Олександр Скоропис-Йолтуховський, організував на Кобринщині військовий курінь «Поліську січ» під керівництвом старшини Петра Макарука. Однак мобілізувати до нього добровольців було складно, позаяк більшість населення ще не повернулася з біженства – збройний відділ не мав поширення²⁸. Після вступу у край поляків на початку лютого 1919 р. усіх українських чиновників заарештували, установи ліквідували, Холмська губернія припинила існування. У березні 1919 р. у приміщенні закритої в Кобрині «Просвіти» з'явився відділок поліції²⁹. Про ситуацію у Бересті В. Дмитріюк згадував: «Все майно комісаріату skonфіскували, кооперативу сплюндрували, книжки та папери подерли та повикидали на вулицю. Поляки почали господарювати у місті і поза містом»³⁰.

З початку польсько-більшовицької війни 1920 р. у Берестя на короткий час прийшли більшовицькі війська, а потім знову повернулися поляки. Представники українського населення Холмщини, Підляшшя, Західного Полісся та Західної Волині 9 червня 1920 р. під час зустрічі з представниками п'яти політичних клубів у м. Варшава запропонували всі території з більшістю українського населення

²⁶ Дмитріюк В. Дорогами війни і миру... С. 13, 57, 59.

²⁷ Олесіюк Т. Кам'янець – золотий вінець... С. 100–101.

²⁸ Там само. С. 104; Пушук І. Берестейщина у міжвоєнний час. 1919–1939 рр. Луцьк, 2006. С. 8.

²⁹ Квартирук Л. Організація Учительської Спілки на Підляшшю... С. 15.

³⁰ Дмитріюк В. Дорогами війни і миру... С. 62.

об'єднати в одну адміністративну одиницю з наданням автономного статусу у складі Польщі³¹. Внутрішні проблеми, військові дії призвели до того, що він не здобув належної підтримки.

Радянсько-польське перемир'я жовтня 1920 р. кардинально змінило ситуацію – у регіоні була встановлена демаркаційна лінія, що розділяла українські й білоруські землі. Невдачею закінчилося підтримане прибічниками білоруської незалежності Слуцьке повстання в листопаді–грудні 1920 р. – його придушила більшовицька влада. Частина учасників повстання перейшла на територію Польщі, де їх роззброїли й інтернували³². Ризький мирний договір 1921 р. розділив територію українських і білоруських земель, західні частини яких опинилися у складі Другої Речі Посполитої.

Невдача утворення УНР і БНР призвела до появи такого явища, як політична еміграція. Українські та білоруські політичні емігранти непогано розуміли ментальність один одного, бо спільно проходили складний процес соціальної адаптації у країнах-реципієнтах. Водночас білорусько-польські стосунки історично не були такими гострими, як українсько-польські, а за рівнем національної самосвідомості білоруське населення в міжвоєнний період поступалося українському. До того ж у середовищі білоруської еміграції не існувало розмаїття течій, а еміграційний уряд БНР на чолі з А. Цвікевичем на II Всебілоруській конференції в жовтні 1925 р. у Берліні погодився припинити діяльність, визнавши центром відродження білорусів підрадянський Мінськ. Цікаво, що «Пролетарська правда» з цього приводу вмістила лист під назвою «Ліквідація Білоруської Петлюровщини» (ч. 267)³³. Побутує думка, що саме через низьку політичну активність білоруси не ввійшли до організації «Прометей»³⁴.

На основі аналізу різномірних документів можна стверджувати про отримання вищої освіти білорусами в українських навчальних закладах Чехословаччини та навчання білоруських дітей у Державній українській гімназії. Українські емігранти позитивно ставилися до вступу білоруської молоді до їхніх національних закладів, приймали юнаків і дівчат у гуртки, допомагали морально й матеріально. Білорусів та українців за кордоном об'єднували танці, співи, народна культура, тому активні творчі взаємозв'язки простежувалися не лише в середовищі політичної еміграції, а й серед представників економічної еміграційної хвилі³⁵. Аналіз даних про російську, білоруську, українську еміграції дає змогу погодитися із твердженням, що російська була соціально-політичною, білоруська – трудовою, а українська – здебільша національно-політичною³⁶.

³¹ Гаврилук Ю. Берестейщина – регіон у лабетах геополітики. С. 75.

³² З білоруських справ. *Діло*. 1938. 4 січня. С. 4.

³³ Ліквідація Білоруського уряду. «Савецкая Беларусь» (ч. 259 з 15. XI). *Тризуб*. 1926. Ч. 16. С. 21.

³⁴ Залевскі Є. «Прометейський» напрям у політиці та військовій пропаганді Другої Речі Посполитої. *Польща та Україна в боротьбі за незалежність. 1918–1920*/ за ред. Т. Кшонстка. Варшава, 2010. С. 421.

³⁵ Коваль О. Вплив взаємозв'язків українських та білоруських емігрантів на розвиток діаспор у міжвоєнний період. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки*. Острог, 2013. Вип. 21. С. 19–20.

³⁶ Ямкова В. Стан і перспективи наукової розробки теми міжвоєнної української і білоруської еміграції. *Гістарычны Альманах*. 2004. № 10. С. 81–101. URL: http://kamunikat.org/usie_czasopisy.html?pubid=2135 (дата звернення: 1.11.2016).

Отож унаслідок польсько-більшовицької боротьби за перерозподіл територій західна частина українсько-білоруського Полісся потрапила під контроль Польщі. Після Ризького договору 1921 р. було скасоване Тимчасове управління східних земель і, згідно з новим адміністративним поділом, регіон опинився у складі різних воєводств Польщі: Північне Підляшшя – у Білостоцькому, Холмщина й Підляшшя – Люблінському, Західна Волинь – Волинському, Берестейсько-Пінське Полісся – Поліському. Зауважу, що до Поліського воєводства відійшли, утворений із північної частини колишнього Луцького та Рівненського повітів, Сарненський та з північної частини Ковельського – Камінь-Каширський повіт³⁷.

Політика польської влади в Поліському воєводстві. Українсько-білоруське пограниччя у складі Поліського воєводства було слабо інтегрованим у польську державну структуру, відставало в економічному й політичному аспектах. На організованому 31 січня 1924 р. кн. Янушем Радзівілом зібранні «Суспільно-політичного клубу» йшлося про те, що на Поліссі «господарка є жахливою ... 61 процент меншої земельної власності; 43 000 карликових господарств. Такі речі озлоблюють маси. Не спричиняють також до заспокоєння постійне усування місцевих людей з різних нижчих посад. Усувають їх тому, бо не можуть добути пашпорту громадянина Речипосполитої, а придбання такого документу виявляє часто труднощі не-до поборення ... 90 відсотків мешканців Полісся не має жодних документів, внаслідок чого не може їздити залізницею»³⁸. На Поліссі діяло 776 народних шкіл, переважно польських, лише 20 із них з українською мовою викладання (у Сарненському і Камінь-Каширському повітах) та жодної – з білоруською³⁹. Працювало 7 польських державних гімназій та 8 приватних, з яких 5 польських і 3 російські⁴⁰.

Така ситуація призводила до поширення антипольських настроїв, бойкотів, саботажів, страйків. Партизанський рух українців і білорусів, підтримуваний, а часто ініційований, більшовицькою стороною, ставав загрозливим для Польської держави. Дійшло до того, що загін Орловського затримав потяг із Берестя до Луниця, у якому перебував поліський воєвода Довнарівч та інші урядовці. До боротьби з партизанськими групами влада залучала війська, підсилювала поліцейські підрозділи, для охорони східного кордону сформувала в 1924 р. підрозділи Корпусу охорони прикордоння (КОП).

В умовах наростання напруження з радянського боку кордону та поширення радянофільських поглядів у регіоні поляки намагалися посилити тут свою присутність. Маючи основним завданням тісну інтеграцію т. зв. східних кресів до Польщі, влада всіляко перешкоджала поширенню як української, так і білоруської національної свідомості. Про це свідчив сфальсифікований перепис населення 1921 р., висновки з якого виклав Костянтин Сроковський у праці «Sprawa narodowościowa na kresach wschodnich», написаній після поїздки 1923 р. за дорученням прем'єра Владислава Сікорського на колишні території Російської імперії, долучені до Другої

³⁷ Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.). Ф. 46. Оп. 1. Спр. 639. Арк. 5.

³⁸ Польська політика на окраїнах. Поляки про відносини на Білоруси і Полісся. *Діло*. 1924. 6 лютого. С. 1.

³⁹ Білорусь і Волинь. Konstanty Srokowski. Sprawa narodowościowa na kresach wschodnich. Kraków, 1924. *Діло*. 1924. Ч. 118. 30 травня. С. 2–3.

⁴⁰ Там само. 31 травня. С. 2.

Речі Посполитої. Йшлося про «применшення числа білорусів на території Віленського, Новогрудського, частини Поліського, Білостоцького воєводств, де, зокрема, 25 % білорусів-католиків були записані поляками»⁴¹. З метою «розмиття» українців у переписі вказувались «малороси», «русини», «руські», «українці», хоча всі ці групи варто було би визначити «українськими», як писав К. Сроковський⁴².

Польська влада пропагувала теорію окремої «поліської» («тутешньої») народності, нібито «проміжної між українцями і білорусами», а місцеві чиновники повинні були лояльно ставитись до цієї категорії людей. У 1923 р. поліський воєвода Станіслав Довнарівич говорив про лояльну до держави групу населення з невизначеною національною належністю («поліссезація»), носії якої одержали в державній статистиці назву «тутейші», кількість яких, через маніпуляції у польській статистиці, постійно зростала⁴³. Преса писала, що на Поліссі живе «народ без батьківщини», а «поліщуки не належать ані до білоруського, ані до українського народу, а творять окрему етнічну групу, різняться від своїх сусідів під мовним, антропологічним і іншими оглядами»⁴⁴. В аналітичній довідці воєводський чиновник висував тезу, що «населення Полісся не має нічого спільного з племенами, які поклали початок білоруському, українському чи російському народам»⁴⁵. Згодом «поліщуків», які не ідентифікували себе ні з росіянами, ні з українцями, ні з білорусами, незважаючи на специфіку мови та віровизнання, пропонували вважати поляками й усіляко долучати до польської культури⁴⁶.

Ці теорії були складниками втілюваної польською владою політики регіоналізму, яка перегукувалася з давнім гаслом «поділяй і володарюй». В ухваленій 1923 р. таємній урядовій постанові під назвою «Загальна директива урядової політики на східних кресах» наголошено, що наявні на цій території «релігійні, культурні, суспільні відмінності мимоволі дають нам можливість поглибити цю різницю, щоб не допустити до утворення спільної ідеї українського націоналізму»⁴⁷. Всі наступні польські уряди дотримувалися подібних настанов. У сеймовій промові Сергій Хруцький у січні 1930 р. казав: «Суспільний та господарський утравкізм моральної санації, що є лише дослівним повторенням ендецького клича утравкізму, здійснюваний в т. зв. регіональних радах, є пасткою на українські душі. ... Ендеція навіть пальцем не киває проти регіоналізму, бо вмить зрозуміла, що це ще хитріший та підступний спосіб їх власної ендецької політики винародовлювання»⁴⁸.

На територію Поліського, Новогрудського, Віленського, частину Білостоцького воєводств планував у майбутньому поширити «волинський експеримент» Генрик Юзевський, про що йшлося на з'їзді воєвод цих територій 2–3 грудня 1929 р. у

⁴¹ Там само. 28 травня. С. 2–3.

⁴² Там само. 11 червня. С. 2.

⁴³ Мисиюк В. Исследование национальных процессов в Восточной Европе на примере Полесского воєводства (1921–1939 гг.). *Перекрестки*. 2007. № 3–4. С. 240.

⁴⁴ З польської преси «Нарід без батьківщини». *Діло*. 1939. 25 січня. С. 4.

⁴⁵ Государственный архив Брестской области (далі – ГАБО). Ф. 1. Оп. 8. Д. 1661. Л. 60–61.

⁴⁶ Там само. Д. 1089. Л. 1.

⁴⁷ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (далі – AAN). Zespół 8. Rkt. – 25, t. 32, k. 8–9, 13.

⁴⁸ Заява посла Сергія Хруцького в сеймі від імені УПР проти проведення польським урядом політики регіоналізації. 7 січня 1930 р. *Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті*: док. і матер. / відп. ред. М. Кугутяк. Івано-Франківськ, 2014. Т. 1. Кн. 2: (1929–1939). С. 61.

Луцьку⁴⁹. Квінтесенцією експерименту було започаткування українсько-польського співжиття й співпраці, щоби «в українців не виникло бажання відійти від Польщі навіть після створення самостійної України над Дніпром»⁵⁰. Зумовлювали означену перспективу переконання Г. Юзевського, що названі воєводства – цілісний регіон, відмінний від Східної Галичини, з нижчим ступенем національної самосвідомості, специфікою історичного минулого тощо. «Життя волинське було інакшим, мало інші можливості і умови, більше наближалось до Полісся, Новгородненщини, Віленщини. Все це складало ніби один край. Була в них одна й та ж “кресовість”, інакша ніж галицька “кресовість”», – писав воєвода⁵¹. Однією з важливих ініціатив Юзевського в перші роки урядування стали зустрічі воєвод у Луцьку. На вказаному з’їзді, серед інших, був поліський воєвода Ян Крагельський, який обіймав цю посаду з липня 1926 р. до вересня 1932 р.⁵², після чого пішов на емеритуру⁵³. Уродженець с. Мазурки Барановицького повіту Мінської губернії, випускник Вищої технічної школи у Празі Я. Крагельський брав участь у Першій світовій війні, згодом служив у польському війську. Поділяв погляди Юзефа Пілсудського, однак не сприймав політики, спрямованої на колонізацію місцевого населення, зокрема фальсифікації перепису. Вважав, що намагання зробити з українців «тутейших» лише шкодить інтересам Польської держави⁵⁴. Зауважу, що за переписом 1931 р. кількість «поліщуків», «тутейших», становила 63,1 % від загальної населення Поліського воєводства⁵⁵.

Важливим складником життєдіяльності поліського регіону в умовах Польщі залишалися білорусько-українські відносини. Аналізуючи їх, громадський діяч Володимир Островський вважав, що загроза українству «йшла з трьох боків: російського, польського й білоруського. ... Білоруси всю Пінщину й Лунинеччину, а також Берестейщину й Дорогичинщину вважали за свою національну територію»⁵⁶. Погіршила ситуацію передача у грудні 1930 р. зі складу Поліського до Волинського воєводства найсильнішого в українському національному плані Сарненського повіту, що впливав на сусідні Пінський й Лунинецький. Ці зміни мали створити враження, що національне питання у Поліському воєводстві вирішене. З метою послаблення національної свідомості українців Полісся влада постійно переконувала їх, що вони білоруси, «поліщуки» чи «тутейші».

Особливо важким стало становище національних груп у період урядування поліського воєводи Вацлава Костека-Бернацького, відомого своєю жорсткою політикою. Згідно з його розпорядженням від 18 березня 1936 р., у випадку виявів національного життя на Поліссі повітові старости мали якнайшвидше з’ясувати їх джерело й рішуче ліквідувати репресивними методами⁵⁷. У лютому 1937 р.

⁴⁹ AAN. Zespól 1181, sygn. 979/42. k. 12–13; Madajczyk Cz. Dokumenty w sprawie polityki narodowościowej władz polskich po przewrocie majowym. *Dzieje Najnowsze*. 1972. № 3. S. 136–159.

⁵⁰ Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego. Dział Rękopisów (далі – BUW. DR). № акс. 3189, к. 16.

⁵¹ Józewski H. Zamiast pamiętnika. *Zeszyty historyczne*. Paryż: 1982. Z. 59–60. S. 74.

⁵² Kęsik J. Zaufany Komendanta. Biografia polityczna Jana Henryka Józewskiego. 1892–1981. Wrocław, 1995. S. 67.

⁵³ *Діло*. 1932. 9 вересня. С. 2.

⁵⁴ Гуцал П. З. Крагельський Ян. *Енциклопедія сучасної України* / гол. ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський та ін. Київ, 2006. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=2633

⁵⁵ ГАБО. Ф. 1. Оп. 8. Д. 1658. Л. 40.

⁵⁶ Островський В. Забуте Полісся. *Діло*. 1928. 26 серпня. С. 1–2.

⁵⁷ ГАБО. Ф. 1. Оп. 10. Д. 292. Л. 14.

воєвода писав, що «не можна призначати вчителем на Полісся росіянина, українця чи білоруса або навіть місцевого поліщука»⁵⁸. Саме у Поліському воєводстві був створений концтабір Береза-Картузька. Проти важких умов утримання там в'язнів протестували громадські діячі, послали до сейму. У посольській інтерпеляції наголошували на поганому харчуванні, важких гігієнічних умовах, примусі працювати на фізичних роботах поза табором, побоях і знущаннях охоронців⁵⁹. Безпосередній нагляд за табором здійснював В. Костек-Бернацький, який часто відвідував Березу-Картузьку, видав низку розпоряджень щодо її функціонування⁶⁰.

Політичне життя після парламентських виборів 1922 р. Комуністичні впливи. Поштоухом до самоорганізації національних меншин у Польщі стали парламентські вибори 1922 р. У межах передвиборчої боротьби утворені Український та Білоруський центральні виборчі комітети об'єдналися у складі Блоку національних меншин (БНМ). Активно організовували виборчі комітети, проводили передвиборчі віча, зокрема 12 вересня у Кобрині за участі 300 людей⁶¹. 21 вересня 1922 р. на окружному з'їзді в Бересті з доповіддю виступив лікар В. Дмитріюк, закликаючи йти на вибори з БНМ⁶².

На виборах 1922 р. у межах БНМ українці, євреї, німці, росіяни, білоруси загалом здобули 57,3 % голосів до сейму та 61,8 % – до сенату. За списком БНМ у Берестейській виборчій окрузі № 59 (Берестя, Кобрин, Косово, Дорогичин, Камінь-Каширський) перші два місця – українці, а у Більській і Пінській округах – білоруси. Послами до сейму стали українці: лікар Василь Дмитріюк, учитель Сергій Хруцький із Берестя, сенатором – учитель с. Хорошинка Більського повіту Іван Пастернак⁶³. Після виборів посла ввійшли до Українського парламентського клубу (УПК), утворивши Українську парламентарну репрезентацію (УПР), що налічувала 20 послів (12 – з Волині, 4 – з Холмщини, 2 – з Полісся, 2 – з державного списку) та 6 сенаторів (5 – з Волині, 1 – з Полісся) на чолі з Антоном Васильчуком⁶⁴.

До Білоруського парламентського клубу (БПК) увійшло 11 послів і 3 сенатори від західнобілоруських земель (посли Антон Овсяник, Сергій Баран, Володимир Каліновський, Михайло Коханович, Петро Мятла, Василь Рагуля, Симон Рак-Михайловський, Адам Станкевич, Броніслав Тарашкевич, Семен Яковюк, Фабіян Яремич; сенатори Александр Власов, Вячеслав Богданович, Олексій Назаревський) на чолі з Броніславом Тарашкевичем⁶⁵.

Однак ще напередодні виборів і формування БНМ виникли суперечності між українцями й білорусами. Останні стверджували, що Пінська (Пінськ, Лунинець і Сарни) та Берестейська округи заселені переважно білорусами, і на цій підставі домагалися перших місць у виборчих списках. Місцеві українці були категорично проти подібних уступок. Після виборів представники УПР виступили з ініціативою

⁵⁸ Там само. Оп. 9. Д. 1656. Л. 16.

⁵⁹ Інтерпеляції у справі Берези-Картузької. *Діло*. 1934. 9 листопада. С. 4.

⁶⁰ Концентраційний табір – це не цирк. *Там само*. 16 липня. С. 7.

⁶¹ Кобрин на Полісся. *Наше життя*. 1922. 24 вересня. С. 2.

⁶² Окружний з'їзд в Бересті на Полісся. *Там само*. 1922. 1 жовтня. С. 3.

⁶³ Вибори до Сейму і Сенату. *Там само*. 19 листопада. С. 1.

⁶⁴ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 547. Арк. 105.

⁶⁵ Сидоревич А. Антон Луцкевич: главы из книги. *Неман*. 1990. № 7. С. 141.

складання спеціальної українсько-білоруської комісії для етнографічного вивчення території і добровільного проведення національного кордону. Однак далі ініціативи справа не просунулася. Причинами цього були, очевидно, як «брак відповідно підготовлених осіб, так і внутрішня боротьба в українському клубі»⁶⁶.

Відзначу також випадки спільних виступів діячів Українського й Білоруського парламентських клубів. У січні 1925 р. на урочистому засіданні УПР із нагоди річниці проголошення незалежності УНР у промовах українські послы Сергій Хруцький і Самійло Підгірський зазначали важливість свята та шанування пам'яті борців за незалежність України. Послы Василь Рагуля і Фаб'ян Яремич із БПК на цьому ж засіданні виголосили промови із закликом до єдності двох народів⁶⁷. Загалом взаємовідносини білоруського й українського рухів та їхніх представників у Поліському воєводстві були різними – як дружніми, так і натягнутими⁶⁸.

Вибори стали своєрідним поштовхом для формування українських та білоруських політичних організацій на Поліссі. Складна соціально-економічна, освітня ситуація на Поліссі, низький рівень самосвідомості створювали сприятливий ґрунт для посилення комуністичного руху. Підживлювала його Радянська Росія, надаючи з кінця 1922 р. фінансову підтримку ліворадикальним діячам. У спогадах посол Броніслав Тарашкевич писав, що Симон Рак-Михайловський, Михайло Коханович й інші білоруські діячі в 1923 р. систематично контактували з радянським посольством у Варшаві, а власне він почав працювати з комуністами з 1924 р.⁶⁹. У 1926–1927 рр. на підтримку Комуністичної партії Західної Білорусі (КПЗБ), що була не національною, а територіальною партією, радянська сторона виділила 153 тис. руб.⁷⁰. На засіданні політбюро Центрального комітету Комуністичної партії (більшовиків) України (ЦК КП(б)У) (січень 1927 р.) передбачили виділити кошти на утримання шкіл у Бересті й Пінську, спорудження Народного дому в Бересті, підтримку «Просвіт».

Радянський чинник впливав і на ситуацію у сусідньому Волинському воєводстві. За посередництва радника повноважного представництва СРСР у Варшаві Михайла Лебединця уряд підрадянської України формував «допомогову акцію» в освітній і кооперативній сферах суспільного життя на землях Західної України. До зібрання матеріалів про стан українського шкільництва залучали волинського посла Сергія Козицького⁷¹.

У 1925 р. помітною силою білорусів стала Білоруська селянсько-робітнича громада (БСРГ), яка наступного року взяла під контроль Товариство білоруської школи (ТБШ). БСРГ швидко розбудовувала осередки, кількість яких за короткий час досягла

⁶⁶ Островський В. Забуте Полісся. С. 1–2.

⁶⁷ Роковини проголошення Незалежної України в Укр. Парл. Репрезентації. *Наше життя*. 1925. 1 лютого. С. 1.

⁶⁸ Мисиюк В. Исследование национальных процессов в Восточной Европе на примере Полесского воєводства (1921–1939 гг.). *Перекрестки*. 2007. № 3–4. С. 239.

⁶⁹ Аўтабіяграфія Браніслава Адамавіча Тарашкевіча, члена КПП (КПЗБ) з 1925 года / прадмова А. Валахановіча, У. Міхнюка; стылізаваны пер. Ю. Бушлякова, В. Караткевіч. *Спадчына*. 1996. № 4. С. 92–132; № 5. С. 133.

⁷⁰ Савіч А. А. Асобы заходнебеларускага нацыянальна-вызваленчага руху (1921–1939) у асветленні айчынай гістарыяграфіі 1990–2000 гг. *Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. Серыя 2. Гісторыя. Эканоміка. Права*. 2013. № 1. С. 27.

⁷¹ Соляр І. Я. Раднофільство у Західній Україні. *Український історичний журнал*. 2009. № 1. С. 64.

близько 2 000, хоча активніше діяла на північно-східних білоруських землях⁷². Із «Громадою» була пов'язана газета «Народная справа» (видавець – посол П. Мятла, редактор – В. Крачина), що виходила у м. Вільно. Потрапляння «Громади» під вплив КПЗБ не було таємницею для польської влади та призвело до її заборони в січні 1927 р.⁷³.

Водночас на територію Берестейського, Кобринського, Дорогичинського, Пінського, Столінського, Сарненського й інших повітів поширила вплив сформована на Холмщині та Волині партія Українське соціалістичне об'єднання «Сельсоюз», створивши потужну конкуренцію у впливі на місцеве селянство польській селянській партії «Визволення».

«Сельсоюз» швидко розбудовувався, утворивши два окружні комітети в Кобрині й Дорогичині та кілька десятків сільських⁷⁴. У липні 1926 р. у м. Берест відбувся повітовий з'їзд «Сельсоюзу» за присутності до 200 осіб. Від часу створення 1924 р. і до початку 1926 р. він був самостійною політичною силою, виразником інтересів українського селянства. Основним завданням визначав боротьбу за незалежну Українську державу на всіх етнографічних землях, а у ставленні до УСРР спочатку займав вичікувальну позицію. З початку 1926 р., після переобрання керівництва (голова – Максим Чучмай, заступник – Степан Маківка, секретар – Андрій Братунь), «Сельсоюз» переходить на прорадянські позиції, розглядає Радянську Україну як «українську державу у складі СРСР»⁷⁵.

Радянська сторона всіляко намагалася посилити комуністичні впливи в цій селянській партії. Весною 1926 р. посол Степан Маківка отримав від керівництва підрадянської України кілька тонн зерна, яке через очільника кобринського осередку «Сельсоюзу» Дмитра Рафаловича було роздане симпатикам партії, частково продане за низькими цінами, а виручені кошти мали йти на підтримку політ'язнів⁷⁶.

Дзеркальна ситуація відбувалася у Володимирському повіті Волинського воєводства, коли на ім'я одного зі засновників «Сельсоюзу» посла Сергія Назарука було надіслано 12 вагонів зерна з УСРР. Він доручив своєму однодумцеві Антонові Стрижевському (в минулому – діячеві УНР) роздати його селянським комітетам. Незважаючи на заборону староства, той виконав доручення, через що його затримала поліція і протримала під арештом два тижні. Надіслання й розподіл вантажу призвів до різного коментування цієї події. Частина місцевого населення стверджувала, що Радянська Росія не забуває про співвітчизників у Польщі та допомагає їм, тоді як польська влада не надає українцям жодної допомоги. Інша частина мешканців уважала, що послі розподіляють збіжжя винятково «потрібним людям», тому мета акції – агітація за тих чи тих послів і намагання збільшити симпатії до підрадянської України⁷⁷.

⁷² Палуян У. Беларуская сялянска-рабочая Грамада. Минск, 1967. С. 89–90.

⁷³ ГАБО. Ф. 4. Оп. 1. Д. 65. Л. 36.

⁷⁴ Черняк Ю. Деятельность украинских политических партий и культурно-просветительских организаций по украинизации Белорусского Полесья в межвоенный период. *Література та культура Полісся*. 2012. Вип. 69. С. 314–333. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ltkp_2012_69_33

⁷⁵ Давидюк Р. Українська політична еміграція в Польщі: склад, структура, громадсько-політичні практики на території Волинського воєводства. Львів; Рівне: Дятлик М., 2016. С. 298.

⁷⁶ Черняк Ю. Деятельность украинских политических партий...

⁷⁷ Давидюк Р. Антон Стрижевський: життя українського політичного емігранта у II Речі Посполитій. *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2012. № 1 (38). С. 175.

Розгалужену мережу осередків на білорусько-українському Поліссі сформувало утворене в жовтні 1926 р. унаслідок об'єднання «Сельсоюзу» з галицькою русофільською партією «Народна воля» Українське селянсько-робітничє соціалістичне об'єднання («Сельроб»), яке стало легальним осередком КПЗУ. Наступного року «Сельроб» розколовся, відтак на вибори 1928 р. ішов двома списками: «Сельроб-лівіяця» здобув два посольські мандати в Берестейському виборчому окрузі, а «Сельроб-правиця» – у Пінському⁷⁸. Парламентські фракції українського «Сельробу» й білоруського «Змаганне», перебуваючи під радянофільськими впливами, часто виступали спільно⁷⁹. Згодом «Сельроб-єдність», утворена з лівого крила партії, змогла утворити п'ять окружних комітетів (Берестя, Кобрин, Дорогичин, Пінськ, Столін) і десятки селянських. У січні 1930 р. до Берестя прибув посол Микола Хам із Галичини, який мав очолити організацію, однак цьому завадили внутрішні суперечності⁸⁰.

Численні осередки «Сельробу-єдності» та КПЗБ у Камінь-Каширському повіті сформували бойові загони, що налагодили контакт із більшовицькими структурами. З вересня 1932 р. кілька місяців тривали їхні сутички з польською владою. Врешті більшість бійців заарештували й засудили, лише небагатьом вдалося перейти на радянський бік.

Так, на населення українсько-білоруського Полісся значний вплив мали комуністичні ідеї, багато діячів як західнобілоруського, так і західноукраїнського політикуму потрапляли під контроль чужих сил, ставали заручниками політичної кон'юктури.

У першій половині 1920-х років на Поліське воєводство намагався поширити свої впливи очільник Української народної партії (УНП), отаман Армії УНР Володимир Оскілко. Її базою був Рівненський і частково Здолбунівський повіти Волинського воєводства⁸¹, однак мала певну підтримку в Поліському, зокрема в Сарненському, повіті⁸². Утворене зусиллями УНП правління Українського громадянського комітету допомоги емігрантам в Польщі з центром у Рівному взяло в оренду на 10 років пів морга церковної землі в Дубровиці Сарненського повіту для побудови фабрики фаянсового посуду та дренажних труб. Ішлося також про будівництво цегельні, під яку комітет викупив місце в Дубровиці⁸³. На Сарненський повіт поширював вплив заснований стараннями Володимира Оскілка Волинський селянський кооперативний банк, організаційне засідання якого відбулося 2 лютого 1925 р.⁸⁴

Після вбивства 19 червня 1926 р. більшовицьким агентом Володимира Оскілка та загострення внутрішньопартійної боротьби, УНП зникла з політичної арени. Зауважу, що про вбивство В. Оскілка писала газета «Білоруське слово», згадавши і про інші жертви замахів, що відбулися на периферії Польської держави: 13 червня

⁷⁸ Гаврилюк Ю. Берестейщина – регіон у лабетах геополітики. С. 78.

⁷⁹ Вабищевич О. Український культурно-просвітній рух на Поліссі (1920–30-ті роки). *Пам'ятки України: історія та культура*. 2002. №3–4. С. 113.

⁸⁰ Державний архів Харківської області (далі – Держархів Харківської обл.). Ф. Р-6452. Оп. 6. Спр. 221. Арк. 25–26.

⁸¹ Державний архів Рівненської області (далі – Держархів Рівненської обл.). Ф. 33. Оп. 4. Спр. 19. Арк. 174.

⁸² ГАБО. Ф. 1. Оп. 10. Д. 1055. Л. 32.

⁸³ Держархів Рівненської обл. Ф. 33. Оп. 4. Спр. 15. Арк. 42.

⁸⁴ Там само. Арк. 59.

1923 р. убито брата генерала Станіслава Булака-Булаховича Юзефа, а також здійснено замах на полковника Бориса Пермікіна, якого залишили в снігу, вважаючи мертвим⁸⁵. Один із згодом упійманих терористів засвідчив, що за вбивство Ю. Балаховича він отримав кошти від більшовиків⁸⁶.

Український національний рух на Поліссі був сильнішим і краще організованим порівняно з білоруським. На сторінках газети «Діло» читаємо: «Порівнюючи білоруське життя з українським, не можна не помітити великої різниці в розмаху і силі праці і культурно-освітній, і економічній. Там ще багато треба зробити того, що на українському ґрунті зробила “Просвіта”, “Рідна школа”, кооперація і всі інші установи. Нема приватної білоруської школи, нема дитячих садків, захоронок, нема такої організації, як “Союз українок”, нема професійних союзів білоруських лікарів, інженерів, адвокатів»⁸⁷.

Низький рівень самосвідомості, слабкі національні структури, нечисельність інтелігенції, польська асиміляційна національна політика призводили до слабкості білоруського національного руху. Польська дослідниця Мирослава Папержинська-Турек наголошувала на специфічності білоруського руху, що виявлявся у переважанні в ньому соціально-класових аспектів і другорядності національного питання⁸⁸.

Чинник УНРівської еміграції. Український центральний комітет. Важливим складником в активізації українського культурно-освітнього, громадського життя стали колишні учасники Української революції, що поселились у Поліському воєводстві як політичні емігранти. Відразу після виїзду з малої батьківщини, окупованої більшовиками, вони зосереджувалися навколо офіційних центрів у Тарнові та Ченстохові, діяли організовано, отримували засоби для існування частково з урядових джерел, частково від закордонних благодійних організацій. Військові емігранти впродовж кількох років перебували у спеціальних таборах на становищі інтернованих і військовополонених.

Дехто ще раніше, часто самочинно, повертався на рідні землі. Серед них – ад’ютант вказаного командувача Північної групи військ УНР Володимира Оскілка Пилип Шевело. Будучи в 1920 р. арештований більшовиками, він утік під час конвоювання на станції Сарни та повернувся до родини в Дубровицю, згодом зайнявся сільським господарством, не полишаючи просвітницько-громадської роботи⁸⁹. Уродженець с. Залізниця Пінського повіту Антон Мороз, підстаршина полку Чорних запорожців, нагороджений Залізним хрестом за Перший Зимовий похід і грамотою за підписом Петлюри, у боях отримав поранення, був інтернований у таборах Каліша й Щипйорно. У 1922 р. повернувся до рідного села, зайнявся сільським господарством⁹⁰. У 1920 р. переїхав до Сарн уродженець с. Озеряни

⁸⁵ Володимир Оскілко у висвітленні преси. *Дзвін*. 1926. 1 липня. С. 1.

⁸⁶ Кручинин А. «Юзик»: Генерал Булак-Балахович 2-й брат свого брата. *Право на имя: Биографика XX века. Чтения памяти Вениамина Иофе. Избранное. 2003–2012*. Санкт-Петербург, 2013. С. 126.

⁸⁷ Дещо про сучасний стан на Білорусі. *Діло*. 1936. 12 липня. С. 4–5.

⁸⁸ Papierzyńska-Turek M. Między tradycją a rzeczywistością. *Panstwo wobec prawoslawia 1918–1939*. Warszawa, 1989. S. 222.

⁸⁹ Держархів Рівненської обл. Ф. Р-2771. Оп. 2. Спр. 781. Арк. 8, 39.

⁹⁰ ГДА СБУ, м. Рівне. Ф. 4-Р (О). Спр. 12689. Арк. 8.

Дубенського повіту, випускник Київської політехніки, інженер Анатолій Гурандо. У 1927 р. розпочав будувати в Сарнах електростанцію та згодом став її співвласником⁹¹. Арештований органами НКВС у 1944 р., А. Гурандо казав: «Я симпатизував українському руху, представниками якого була УЦР у Києві, пізніше УНР Директорії на чолі з Петлюрою. ... Симпатії виражалися у бажанні віддати свої технічні знання на службу українському уряду»⁹². Наприкінці 1922 р. одержав роботу на Віленській залізниці керівник філії Центрального бюро біженців (ЦББ) у Ченстохові Антон Стрижевський, наступного року влаштувавшись на розробку лісу у Волинське воєводство⁹³. Зауважмо, всіх цих вояків та діячів УНР згодом заарештувала й засудила радянська влада.

Після ліквідації таборів 1924 р. інтерновані військові одержали право на виїзд до східних воєводств за умови працевлаштування⁹⁴. Проте пошук роботи ускладнювали протидія місцевої польської влади та високий рівень безробіття в регіоні. Трагічно закінчилася справа групи старшин, звільнених із табору Стшалкова, які працювали в Сарненському повіті. Рішенням місцевого старости їх вислали з Польщі та під охороною відправили до УСРР, де розстріляли. Одному з депортованих, підполковнику О. Кумбальові, вдалося втекти з-під конвою та проінформувати про це еміграційну владу⁹⁵.

Звільнені з таборів вояки Армії УНР здебільша могли претендувати на важку фізичну працю, нерідко сезонну чи тимчасову, як-от: вирубка лісів, робота на тартаках, цементовнях, цукроварнях, фільварках, на будівництві залізничних колій, мостів тощо. Окремі емігранти знаходили роботу самостійно, інші переселялись організовано за сприянням УЦК у Варшаві як органу, що представляв їхні інтереси після ратифікації польським сеймом Ризького миру. Загалом на Поліссі мешкало до 2 000 політичних емігрантів, хоча ця цифра охоплювала не лише українців, а й росіян.

У 1921 р. у містечку Янів на Берестейщині заснував будівельну фірму інженер-механік Іван Кобилко, уродженець Полтавщини, помічник міністра шляхів сполучення УНР, який після поразки революції відповідав за евакуацію державного майна до м. Ченстохова. Брав участь у будівельних роботах на Дніпро-Бузькому каналі, на початку 1930-х років споруджував міст через р. Прип'ять у Пінську. Згодом жив у Бересті, де, крім підприємництва, займався громадською діяльністю, налагодив контакти з Тарасом Боровцем, який постачав базальт для його фірми. У 1930 р. І. Кобилко був арештований і пробув двох діб у в'язниці м. Берестя⁹⁶.

Перебрався на Полісся 1923 р. Яків Рябокінь-Рогоза, уродженець Київщини, учасник бою під Крутами, двох Зимових походів та антибільшовицького повстанського руху. З 1924 р. по 1932 р. він працював торговим інспектором шведської фірми «Діяболь», а, втративши роботу, 1934 р. переїхав до Варшави, жив у

⁹¹ Там само. Спр. 19198. Арк. 14.

⁹² Там само. Арк. 23–24.

⁹³ Держархів Рівненської обл. Ф. Р-2771. Оп. 2. Спр. 1101. Арк. 49–50, 69.

⁹⁴ Вісті УЦК. 1924. Ч. 3. Листопад. С. 11.

⁹⁵ Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939. Toruń: MADO, 2004. S. 51.

⁹⁶ Зек Б. Волинь у житті Івана Кобилка (1882–1951) – першого помічника комісара шляхів УНР: польські утиски, радянські репресії і нацистський терор. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею*: зб. наук. праць. Рівне, 2017. Вип. XV. С. 119–123.

побратима Сергія Євтимовича. У липні 1935 р. захворів і наступного року помер у варшавському шпиталі⁹⁷.

Організована група інтернованих вояків під керівництвом підполковника Кліма Андрушенка за сприянням УЦК у 1923 р. приїхала на роботи в Берестейський повіт. Незважаючи на побутові труднощі, важку працю, емігранти справно сплачували національний податок. Із часом ця колонія, як і інші, розшарувалася у пошуках нової роботи⁹⁸.

За посередництва Бюро проектів із проведення меліораційних робіт Міністерства рільництва і рільничих реформ у 1928 р. отримала роботу в Поліському й Волинському воєводствах група емігрантів, інженерів-гідротехніків, випускників Української Галицької армії (УГА) в Подєбрадах⁹⁹. Їх переважно залучали до організації проведення меліораційних робіт, що було важливим напрямом аграрної реформи Другої Речі Посполитої.

Впродовж усього міжвоєнного часу вагомою проблемою залишалося безробіття. Уповноважений УЦК Камінь-Каширського повіту повідомляв, що з 50 емігрантів, що перебували в повіті, лише 9 мають сталу працю. У зв'язку з таким складним становищем відділ звертався із проханням до староства допомогти знайти роботу малярів, столярів. Рада повітового сеймика ухвалила виділити українським емігрантам роботу на 1926 р.¹⁰⁰. Однак загальної проблеми це не вирішило.

Філії УЦК організовували в місцях скупчення емігрантів по всій території Польщі. Попри нестачу кадрів і постійні зміни керівників філії вдалося налагодити організаційну роботу УЦК на території Поліського воєводства. У серпні 1924 р. уповноваженим УЦК на це воєводство призначено Віктора Соловія, випускника Чернігівської духовної семінарії та юридичного факультету Варшавського університету, секретаря Генерального суду за Гетьманату, керівника юридичного відділу Директорії УНР, який жив у Бересті¹⁰¹. За його сприяння було зареєстровано й надано карти азилю 111 українським емігрантам за період із серпня 1923 р. по червень 1925 р.¹⁰². У 1930 р. В. Соловій отримав польське громадянство, однак наступного року був висланий із Поліського воєводства, після чого зосередився на юридичній праці у Варшаві, співпрацював з Українським науковим інститутом¹⁰³.

Осередки УЦК на Поліссі були невеликими – нараховували до півсотні членів, однак проводили активну громадську роботу. Берестейський осередок на 1929 р. налічував 76 членів¹⁰⁴. Серед них активністю відзначалися Іван Блудимко, Іван Гноїтовий, Микола В'юн, Андрій Німий, Порфир Силенко й ін.¹⁰⁵. Вони долучилися до відкриття у 1935 р. «Хати козака», де проводились урочистості з нагоди українських

⁹⁷ Сотник Яків Рябокiнь-Рогоза. *Лiтотис Червоної Калини*. 1937. Ч. 7–8. Липень–серпень. С. 36–37.

⁹⁸ Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939. S. 604–605.

⁹⁹ Черняк Ю. Деятельность украинских политических партий...

¹⁰⁰ Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939. S. 613.

¹⁰¹ Вісті УЦК. 1924. Ч. 3. Листопад. С. 5, 15.

¹⁰² Там само. Ч. 4. Серпень. С. 41.

¹⁰³ Kolanczuk A. Ukraińscy emigranci polityczni w życiu naukowym, kulturalnym, społecznym i gospodarczym II RP. *Przemyśl*, 2019. S. 242–243.

¹⁰⁴ ГАБО. Ф. 1. Оп. 10. Д. 1055. Л. 32.

¹⁰⁵ Тризуб. 1930. 13 квітня. С. 25; Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України (далі – ГДА СЗРУ). Ф. 1. Спр. Т. 14. Арк. 419 зв.

національних свят, панахиди за Головним отаманом Симоном Петлюрою, різдвяні ялинки для дітей, діля читальня, бібліотека, дитячий садок¹⁰⁶. Традиційними для берестейського відділу УЦК ставали академії 22 січня, присвячені проголошенню ІV Універсалом незалежності УНР, вшанування загиблих під Крутами, Базаром¹⁰⁷.

Активністю вирізнявся осередок УЦК у Камінь-Каширську, який із 1924 р. очолив Іван Лиходько, уродженець Харківщини, учасник Першого Зимового походу, підполковник Армії УНР¹⁰⁸. У 1925 р. діячі цієї філії виступили із протестом проти «закіхань росіян на українську націю», про що йшлося на Педагогічному з'їзді російських діячів у Варшаві 22–25 березня 1925 р. У протесті читаємо: «Якщо недавня кривава боротьба 1917–1920 рр. не врозумила москалів усіх політичних напрямів відмовитися від присвоювання собі чужої нації, то ми вважаємо ворогами всіх москалів, од монархістів до комуністів включно»¹⁰⁹. Згодом із Камінь-Каширська І. Лиходько переїхав до Любомля, а в 1937 р. – до Костополя, де продовжував працювати з УЦК, займався кооперативною роботою¹¹⁰.

На кінець 1933 р. – початок 1934 р. унаслідок виїзду емігрантів в інші регіони країни чи за межі Польщі Камінь-Каширський і Пружанський відділи припинили функціонування. Продовжували роботу відділи УЦК у Бересті, Дорогичині, Кобрині, Івацевичах, Поріччі Пінського повіту. В Івацевичах, Верховичах тощо колишні вояки Армії УНР працювали передусім на тартаках. Першим очільником УЦК в Івацевичах був Федір Іванюк¹¹¹, згодом гуртування продовжив хорунжий Армії УНР Олександр Гребенюк, уродженець м. Черкаси¹¹². Секретарем філії працював І. Короткий, скарбником – Д. Миколаєнко, головою ревізійної комісії – Т. Середюк¹¹³. У зв'язку з переїздом Олександра Гребенюка до Ковеля, у 1931 р. керівництво філії УЦК перейшло до Івана Лютого-Лютенка. Уродженець Звенигородщини, вояк 3-ї Запорізької дивізії Армії УНР, отаман Холодного Яру І. Лютий-Лютенко у 1924 р. одержав роботу на тартаку в Івацевичах і сприяв переїзду туди до сотні інтернованих козаків Армії УНР. Емігранти знаходили спільну мову з місцевим, українським і білоруським, населенням: «Велика громада калішських таборовиків зразу оживила всю околицю. ... Щодня під вечір збирався натовп людей і розмова та пісням не було кінця. ... Мало-помалу вони почали активно проявляти свої таланти, здібності»¹¹⁴. За ініціативи Івана Лютого-Лютенка та підтримки хорунжого Армії УНР Володимира Будкевича, вояка Трохима Середюка, Якіма Гречанівського й інших в Івацевичах відкрили «Хату козака», при якій діяла читальня та бібліотека, де налічувалось 250 книг, дитячий садок, український хор і театральний гурток, проводили Шевченківські дні, національні свята¹¹⁵.

¹⁰⁶ Тризуб. 1938. 2 січня. С. 16.

¹⁰⁷ ГАБО. Ф. 1. Оп. 10. Д. 1055. Л. 15–15 зв., 18.

¹⁰⁸ Держархів Рівненської обл. Ф. Р-2771. Оп. 2. Спр. 1505. Арк. 4; ГДА СБУ, м. Рівне. Ф. 4-Р (О). Спр. 18011. Арк. 41 зв.

¹⁰⁹ Вісті УЦК. 1925. Ч. 4. Серпень. С. 77–78.

¹¹⁰ ГДА СБУ, м. Рівне. Ф. 4-Р (О). Спр. 18011. Арк. 41 зв.

¹¹¹ ГДА СЗРУ. Ф. 1. Спр. 12617. Т. 14. Арк. 402.

¹¹² ГДА СБУ, м. Луцьк. Ф. П. Спр. 8254. Арк. 5; ГАБО. Ф. 1. Оп. 10. Д. 1055. Л. 32.

¹¹³ Тризуб. 1930. 23 березня. С. 24.

¹¹⁴ Отаман І. Лютий-Лютенко. Вогонь з Холодного Яру. Спогади. Київ, 2015. С. 65–66; 71–72.

¹¹⁵ Тризуб. 1938. 2 січня. С. 15–16; ГАБО. Ф. 1. Оп. 9. Д. 1888. Л. 33.

Осередки УЦК діяли в Кобринському (уповноважений Михайло Шадрин), Пінському (Степан Вінницький, Юхим Кравченко) повітах¹¹⁶. У 1926 р. у Пінську виник відділ Товариства ім. Симона Петлюри. У 1930 р. відділ УЦК ухвалив резолюцію-протест проти більшовицьких репресій у підрадянській Україні¹¹⁷. Філію УЦК у Сарненському повіті очолив сотник Василь Раєвський, який репрезентував цей відділ на нараді представників української політичної еміграції у Варшаві (вересень 1927 р.). Із листопада 1931 р. уповноваженим на Сарненський повіт, що на той час відійшов до Волинського воєводства, призначили Володимира Савченка-Більського, колишнього начальника Головної військово-морської управи УНР, який у с. Ромейки працював приватним учителем¹¹⁸. З 1933 р. його замінив старшина Армії УНР, працівник Міністерства шляхів сполучення УНР Ілько Добриниченко, який відкрив у місті магазин радіочасти¹¹⁹.

Емігранти в Сарненському повіті намагалися поширювати і зберігати пам'ять про українські визвольні змагання. У братській могилі на місцевому цвинтарі було поховано понад 245 українських юнаків, загиблих у боях із більшовиками 1919 р. за станцію Сарни. Якийсь час могила залишалася занедбаною. 1924 р. до дерев'яного хреста прикріпили відповідний напис, а поховання впорядкували за козацьким звичаєм, насипавши високий курган. Ініціював відновлення могили загиблих вояків Армії УНР на цвинтарі в Сарнах В. Раєвський. Мешканці с. Любиковичі Сарненського повіту 1932 р. установили на місцевому кладовищі пам'ятник у формі хреста на могилі українських козаків, що загинули 1918 р.¹²⁰

Наступного року з ініціативи емігрантів у Сарнах виник Громадський комітет допомоги голодуючим у підрадянській Україні, до складу якого ввійшли Анатолій Гурандо, Теодосій Молдованенко, Ганна Молдованенко¹²¹. У відозві до населення цього комітету зазначено: «Громадяни! Настала лиха година на Великій Україні. Наші брати гинуть від голодної смерті ... Серце не витримує від жалю! Рятуймо наших братів! Рятуймо хто чим може! В ім'я любови до ближнього зложимо допомогу: хто хлібом, хто одежиною, хто грішми»¹²². Зусиллями Сарненського комітету допомоги голодуючим у підрадянській Україні 9 грудня 1933 р. було зібрано 95 зл. і 56 кг продуктів¹²³.

Емігранти, що жили в Поліському воєводстві приєдналися до складання підписних листів для встановлення у 1931 р. пам'ятника отаманові Армії УНР Василеві Тютюннику в Рівному, серед них Пилип Шульга (Блудень), Яків Возняк (Біловіж), Юхим Кравченко (Поріччя)¹²⁴.

¹¹⁶ ГДА СЗРУ. Ф. 1. Спр. 12617. Т. 8. Арк. 27 зв., 271; ГАБО. Ф. 1. Оп. 9. Д. 33. Л. 30.

¹¹⁷ Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939. S. 617.

¹¹⁸ ГАБО. Ф. 1. Оп. 9. Д. 33. Л. 20–21.

¹¹⁹ Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939. S. 597.

¹²⁰ Давидюк Р. Українська революція 1917–1921 рр. у дискурсі національної пам'яті міжвоєнної Волині. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича: Історія*. Чернівці, 2018. № 2. С. 78.

¹²¹ Допомога голодуючому населенню на Україні. *Українська нива*. 1933. 22 листопада. С. 1.

¹²² Давидюк Р. Наддніпрянська політична еміграція як організатор Волинського громадського комітету допомоги голодуючим у Радянській Україні. *Військово-науковий вісник*. Львів, 2018. Вип. 30. С. 3–12. С. 8.

¹²³ Там само.

¹²⁴ Тризуб. 1932. 10 липня. С. 41.

На територію українського Полісся проникала розвідка Державного центру (ДЦ) УНР, перед якою стояли завдання вивчення політичної й економічної ситуації, провадження пропагандивно-інформаційної роботи серед населення УСРР. Мережею спеціальних розвідувальних пунктів, організованих у прикордонні, опікувався полковник Іван Литвиненко («Морозенко»). Частина політичних емігрантів і місцевих жителів, зокрема тих, що брали участь у Другому Зимовому поході, долучалися до співпраці з І. Литвиненком. Серед них назву уродженців Овруцького повіту, які після поразки Другого Зимового походу осіли на хуторі поблизу с. Біловіж Столинського повіту Поліського воєводства: Леопольд Давидюк, Семен Каленський, Григорій Шкуратовський, Леонтій та Омелян Недашківські¹²⁵. Співдіяв із Литвиненком хорунжий армії УНР, уродженець м. Могилів-Подільський Олександр Діткевич, вчитель у с. Немовичі Сарненського повіту, керівник просвітянського хору, згодом священник, псаломщик у с. Вічин Лунинецького повіту. Особливо тісні контакти Іван Литвиненко налагодив зі сотником Василем Раєвським, а через нього з Тарасом Боровцем і групою поліської молоді для пошуку можливої агентури.

Просвітницька, освітня та кооперативна діяльність. Українські діячі, серед них й учасники революційних подій, що стали політичними емігрантами, активно долучалися до культурно-освітньої, просвітницької роботи на Поліссі. За ініціативи В. Дмитріюка 23 березня 1923 р. Поліське воєводське управління зареєструвало Українське товариство Просвіта в Бересті над Бугом. Згодом під назвою «Просвіта на Поліссі» з центральною установою в Бересті товариство організувало бібліотеки-читальні, хори, драматичні гуртки у всьому Поліському воєводству, зокрема в Берестейському, Кобринському, Пінському, Дорогичинському, Сарненському повітах. У 1923 р. службовці КОП звітували, що український просвітянський рух небезпечніший за більшовизм, позаяк об'єднує людей освічених, називали, серед інших, жителів м. Дубровиця Сарненського повіту Пилипа Шевела (ад'ютант отамана Оскілка), Андрія Рукавичка (ад'ютант отамана «Іскри»); мешканців м. Берестя лікаря Василя Дмитріюка, адвокатів Василя Пантелевича і Володимира Криницького й ін.¹²⁶

«Просвіта на Поліссі» організувала в Бересті тримісячні інструкторські культурно-просвітницькі курси для керівників бібліотек-читалень, а також кооперативні. Активними просвітянами та членами управи на Берестейщині в різний час були Павло Артемюк, Микола Крижанівський, Олександр Базилевич, Віктор Соловій та ін.¹²⁷. Просвітянське товариство в м. Малорита очолював Василь Рудицький, у Кобрині – Леонтій Квартірук, у Сарнах – Теодосій Молдаваненко. У 1929 р. товариство «Просвіта на Поліссі» налічувало 127 читалень та 1 754 учасники¹²⁸.

Організаційному розвитку «Просвіти на Поліссі» перешкоджав конфлікт різних політичних партій, які намагалися використати товариство для популяризації своїх ідей. Впливи ліворадикальних партій, політична боротьба всередині товариства, контакти із «Просвітою» в Галичині призводили до арештів, заборон

¹²⁵ГДА СЗРУ. Ф. 1. Спр. 12617. Т. 8. Арк. 82 зв.

¹²⁶Вабищевич О. Український культурно-просвітній рух на Поліссі (1920–30-ті роки). *Пам'ятки України: історія та культура*. 2002. № 3–4. С. 112.

¹²⁷Гнойовий І. До історії Товариства «Просвіта» в Берестю на Поліссі. *Літопис Волині*. Вінніпег, 1962. Рік VI. № 6. С. 100–102.

¹²⁸Миснюк В. Исследование национальных процессов в Восточной Европе на примере Полесского воєводства (1921–1939 гг.). *Перекрестки*. 2007. № 3–4. С. 238.

організувати заходи, відкривати нові філії. Розпочавши 1930 р. із заборони Берестейського осередку, влада за 3 роки закрила Кобринську філію, а 17 серпня 1938 р. цілком припинила роботу «Просвіти на Поліссі»¹²⁹. Аналогічні процеси відбувалися у сусідньому Волинському воєводстві, хоча процес ліквідації «Просвіти» тут розпочався раніше: від 1928 р. і до середини 30-х років були заборонені всі повітові осередки в межах «волинського експерименту» Генрика Юзевського та реалізації ідеї «сокальського кордону».

Успіхом просвітянського товариства було проведення шкільних плебісцитів, підтримка української приватної школи ім. Олекси Стороженка, організація кооперативних курсів й активізація руху за українізацію Православної Церкви в Польщі.

Населення багатьох місцевостей Полісся у 1923 р. бойкотувало польські школи. У Пінському повіті Поліського воєводства до польських шкіл пішло лише 5–7 % дітей шкільного віку¹³⁰. Після ухвалення польським сеймом 31 липня 1924 р. Закону про мову й організації шкільництва для національних меншин на Поліссі організовано громадську кампанію подання декларацій про відкриття українських шкіл. Однак вона нашттовхнулася на жорстку протидію місцевої адміністрації, польських політичних партій і культурних організацій. Як наслідок, у 1925/1926 н. р. польські початкові школи становили в Поліському воєводстві 98,6 %. Серед учительства одиниці були українцями.

Подавалися декларації також за відкриття білоруських шкіл у регіоні. Орган БСРГ «Народная справа» публікував зразок із поясненням як її потрібно заповнювати¹³¹. Однак білоруси не здобули позитивних результатів у цій справі. До того ж 1936 р. влада закрила ТБШ.

У 1924 р. українцям завдяки активній організаторській роботі посла В. Дмитріюка вдалося домогтися відкриття приватної 7-класної української школи ім. Олекси Стороженка, який жив і був похований у Бересті. При ній діяли курси для дорослих. Першим її керівником став Гнат Олесіюк, батько Тимоша Олесіюка¹³². Згодом директорування перейняв випускник Вищого вчительського інституту у Вільно Павло Артемяк, учасник освітянської роботи періоду Української революції, після якої вчителював на Волині, впроваджував українську мову викладання у Дерманській учительській семінарії, Острозькій дівочій гімназії. У 1932 р., після звільнення з посади вчителя, П. Артемяк працював касиром Українбанку. Був ув'язнений у табір Береза-Каргузька (1935), згодом служив священником на Волині.

Значну фінансову допомогу школі ім. Олекси Стороженка надавав Василь Дмитріюк, підтримуючи заклад як власними коштами, так і консолідуючи інших українських послів на сплачування щомісячних внесків. У 1927 р. очолив комітет будівництва українського Народного дому в Бересті. З метою поширення кооперативної ідеї в березні 1931 р. у Бересті було засновано український кооператив

¹²⁹ Місіюк В. Просвіта на Поліссі (1923–1938 рр.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки». Острог, 2013. Вип. 21. С. 137–141.

¹³⁰ Вабищевич О. Український культурно-просвітний рух на Поліссі (1920–30-ті роки). *Пам'ятки України: історія та культура*. 2002. № 3–4. С. 110.

¹³¹ Практичньня рады. Дэклярацыя. *Народная справа*. 1926. 26 жніўня. С. 6; Грамадзяне! *Народная справа*. 1926. 4 верасня. С. 1.

¹³² Гнойовий І. До історії Товариства «Просвіта»... С. 101; Олесіюк Т. Кам'янець – золотий вінець... С. 109.

«Село»¹³³. Свідченням розвитку українського руху стало відкриття у 1925 р. Українського кооперативного банку в Бересті та Кобрині, а згодом банківського відділу у Кам'янець-Литовську¹³⁴. Серед кооператорів, які спричинилися до розбудови банківської сфери, назву Василя Криницького, Сергія Хитріна, Павла Артемока. Останній ініціював проведення кооперативних курсів, зокрема у Кобрині, де викладав дисципліну «Культурно-освітня праця кооператив». Очільник Берестейського банку Олександр Базилевич налагодив тісну співпрацю з Ревізійним союзом українських кооперативів (РСУК) у Львові, був обраний членом його Ради та Центробанку¹³⁵.

Релігійне питання. Своєрідним індикатором українських і білоруських традицій була Православна Церква в Польщі. Специфіка релігійного руху білорусів в тому, що більшість із них належали до православних, однак у національному питанні активнішими були католики, які ставали промотором національного пробудження. Білоруські католицькі священники, зокрема А. Станкевич, В. Годлевський, у 1926 р. очолили партію Білоруських християн-демократів (БХД), у програмі якої йшлося про об'єднання всіх білоруських етнічних земель в одну незалежну державу. Більшість православного білоруського селянства з підозрою поставилася до БХД, тому остання мала впливи в тих повітах, де переважали білоруси-католики¹³⁶.

Після смерті Ю. Пілсудського розпочинається політика національно-державної асиміляції, унаслідок якої ліквідовуються національні організації, посилюється тиск на пресу. У 1936 р. партію БХД перейменовано на БНА (Беларускае народнае аб'яднання), що позиціонувала себе як світська організація. До 1939 р. – це єдина легальна партія, що мала невеликий вплив на національне життя. Польські чиновники в 1939 р. констатували, що «білоруський рух не представляє загрозової сили ні у політичному, ні в організаційному відношенні»¹³⁷.

У повітах Поліського воєводства, де переважали українці, поширювались процеси українізації Православної Церкви, до яких долучились УНРівські емігранти. 1923 р. єпископ Поліський Олександр висвятив на священника в Пінському соборі колишнього старшину Армії УНР, уродженця с. Богінь Браславського повіту Віленської губернії Мартина Волкова, на той час учителя с. Колки Луцького повіту. Отримавши парафію в Сарненському повіті, М. Волков служив священником у м. Бережниця, а 1935–1938 рр. був послом до польського сейму¹³⁸. Вже названий учитель с. Немовичі Сарненського повіту, хорунжий Армії УНР О. Діткевич керував просвітянським хором, згодом служив священником¹³⁹. У травні 1934 р. у Пінському соборі відбулася панахида за Головним отаманом Симоном Петлюрою, у якій брав участь архієпископ Поліський Олександр Іноземцев і священники, зокрема його секретар о. Житинський, у минулому діяч УНР.

¹³³ ГАБО. Ф. 1. Оп. 9. Д. 1888. Л. 22–23.

¹³⁴ Там само. Оп. 10. Д. 1055. Л. 48.

¹³⁵ Там само. Ф. 2. Оп. 1. Д. 1417. Л. 9.

¹³⁶ Дедурін Г. Основні тенденції розвитку білоруського національного руху в Польщі (1921–1939 рр.). *Шляхи становлення незалежності Польщі і України: минуле, сучасне, майбутнє: матеріали V Міжнародної наукової конференції* (Житомир, 15–16 листопада 2008 р.). Житомир, 2009. С. 134.

¹³⁷ ГАБО. Ф. 1. Оп. 8. Д. 1052. Л. 49–50.

¹³⁸ ГДА СБУ, м. Рівне. Ф. 4-Р(О). Спр. 19198. Арк. 31.

¹³⁹ Держархів Волинської обл. Ф. 60. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 73 зв.

Питання українізації Православної Церкви в Польщі ініціювали на зборах «Просвіти на Поліссі» 29 серпня 1926 р., у просвітянських читальнях поширювали листівки під назвою «Український церковний з'їзд»¹⁴⁰. П. Артемиук і В. Соловій були делегатами та членами виконавчого комітету Українського церковного з'їзду в Луцьку (1927), згодом очолили окружний комітет із підготовки з'їзду в Бересті. На Українському церковному з'їзді у Бересті 15 січня 1928 р. за головування Віктора Соловія та присутності 52 делегатів серед інших виступав Арсен Річинський із Волині¹⁴¹. З'їзд висловився за виділення української єпархії та призначення для її управління єпископа-українця, а також, щоб Консисторія дослухалася до думки населення, однак реалізувати ці плани було складно.

Поширенню процесів українізації Православної Церкви в Польщі сприяло Товариство ім. митрополита Петра Могили, установчі збори якого відбулися 19 листопада 1931 р. у Луцьку¹⁴². У програмних документах товариства йшлося про завдання «поширювати у свідомості православних віру наших предків; дбати про її добро і охороняти її»¹⁴³, боротися за «відродження соборницьких традицій; підготовку до Помісного собору Православної церкви в Польщі, задоволення церковно-релігійних потреб кожної нації»¹⁴⁴.

До появи Товариства ім. митрополита Петра Могили прихильно поставилися президія Центрального білоруського православного комітету з центром у Вільно, білоруська православна група студентів, Союз білоруських культурно-освітніх і господарських організацій та інституцій¹⁴⁵. Поліська консисторія розпорядженням від 26 грудня 1931 р. благословила духовенство й парафіян вступати до товариства¹⁴⁶.

Однак, якщо у Волинському воєводстві відділи товариства з'явилися у більшості повітових міст, зокрема в Сарнах (на той час повіт уже перейшов до Волинського воєводства), то у Поліському – лише в Новогрудку¹⁴⁷. Відкриття сарненського відділення відбулося 4 травня 1932 р. за присутності 90 осіб, серед них – 23 священників¹⁴⁸. До управи філії ввійшли А. Гурандо (голова), С. Малевиц (заступник), М. Волков (скарбник) та ін. Ревізійну комісію очолив генерал В. Савченко-Більський. Сарненський відділ в особі голови управи, інженера А. Гурандо брав участь у Пастирсько-місіонерському з'їзді Поліської єпархії, який тривав із 30 жовтня по 3 листопада 1932 р. Однак воєводська влада Полісся не толерувала утворення осередків цього товариства.

У практичному житті поширення національних процесів у Церкві залежало від душпастирів і настроїв прихожан. Берестейський священник Михайло Тарима підтримував тісний зв'язок з українськими організаціями, служив панахиди у дні національних скорботних урочистостей. Активністю вирізнялися отці Василь

¹⁴⁰ Мисюк В. Национальные процессы и церковь в Полесском воеводстве (1921–1939).

Перекрестки. Журнал исследований восточноевропейского пограничья. 2009. № 1–2. С. 227.

¹⁴¹ ГАБО. Ф. 1. Оп. 2. Д. 2080. Л. 1–14.

¹⁴² Держархів Волинської обл. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1.

¹⁴³ Там само. Спр. 13. Арк. 5.

¹⁴⁴ Там само. Спр. 3. Арк. 204.

¹⁴⁵ Там само. Арк. 33, 35, 68.

¹⁴⁶ За соборність. Неперіодичний орган т-ва ім. Петра Могили. 1932. Ч. 4. С. 32.

¹⁴⁷ Держархів Волинської обл. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 203.

¹⁴⁸ Там само. Спр. 29. Арк. 1.

Котович і Микола Щур у Дорогичинському, Верослав Тхоржевський у Кобринському повітах, які проводили богослужіння, читали проповіді українською мовою, висловлювались за українську школу, поширювали серед дітей українські книги, збирали підписи за проведення шкільних плебісцитів¹⁴⁹.

Українізаційним процесам перешкождала позиція вищих представників церковної єрархії, Митрополітової ради, воєводської адміністрації, почасти самих вірян. Активна проукраїнська позиція о. Мартина Волкова була причиною скарг на нього: прихожани Почаєво-Богородицької церкви зверталися із претензіями щодо його діяльності до митрополита Діонісія¹⁵⁰. Священника Василя Котовича в 1934 р. через проукраїнські дії відправили на пенсію. На вимогу поліського воєводи 1932 р. єпископ звільнив о. Тхоржевського, у минулому – капелана 6-ї стрілецької дивізії Армії УНР, та дяка Квартирука¹⁵¹. У 1932 р. М. Волков відмовився від посади законочителя в Сарнах на користь настоятеля церкви с. Тинне Сарненського повіту Олександра Білецького, колишнього старшини Армії УНР. Однак через послідовну проукраїнську діяльність останній так і не одержав затвердження на цю посаду¹⁵².

Незважаючи на поширення процесів українізації церковного життя, у більшості церков відправи проводили церковнослов'янською мовою з російською вимовою, російську продовжували використовувати в адміністративному житті Церкви, навчанні дітей Закону Божого, процесі друку молитовників, підручників, документів, календарів, які розсилали без урахування чисельності росіян в окремих парафіях¹⁵³. Посади настоятелів парафій обіймали росіяни, а ухвали про українізацію церковного життя всіляко ігнорували.

Активізацію процесів українізації церковного життя значною мірою забезпечувала підтримка воєводської адміністрації. Підтвердженням цього слугує той факт, що в Сарненському повіті (наприкінці 1930 р. перейшов зі складу Поліського до Волинського воєводства, але залишався у підпорядкуванні Поліської єпархії) на 1937 р. майже не було «чисто слов'янських» парафій, богослужіння проводили або українською, або почергово зі церковнослов'янською. В інших парафіях Поліського воєводства про такі процеси не йшлося. Серед причин такої ситуації – політика поліського воєводи Вацлава Костека-Бернацького¹⁵⁴.

Поліський воєвода стверджував, що прагнув би запровадити для навчання православної релігії «тутешню» мову, але оскільки вона не є літературною, то викладати треба польською. Реалізацією подібних думок стало розпорядження повітового шкільного інспектора в Бересті про те, що з 10 січня 1933 р. православ'я потрібно вчити польською мовою або церковнослов'янською. Цю проблему порушував у промові сейму посол С. Хруцький під час дискусії щодо бюджету Міністерства освіти, а Український сеймовий клуб уніс окрему інтерпеляцію про відкликання цього розпорядження¹⁵⁵.

¹⁴⁹ Мисюк В. Национальные процессы и церковь в Полесском воеводстве.... С. 226.

¹⁵⁰ Держархів Волинської обл. Ф. 6. Оп. 1. Спр. 9. Арк. 135–136 зв.

¹⁵¹ Мисюк В. Национальные процессы и церковь в Полесском воеводстве... С. 228.

¹⁵² Борщевич В. Волинський пом'яник. Рівне, 2004. С. 33.

¹⁵³ Papierzyńska-Turek M. Między tradycją a rzeczywistością... S. 198.

¹⁵⁴ Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. Нью-Йорк, 1975. Ч. II. С. 123.

¹⁵⁵ Баран С. За душу української православної дитини. *Діло*. 1933. 12 лютого. С. 1–2.

Згодом римо-католицький єпископат розгорнув низку процесів проти Волинської, Поліської, Віленської та Гродненської православних консисторій, вимагаючи повернення Римо-Католицькій Церкві православних храмів, парафіяльних споруд і церковної землі.

Унаслідок революційних подій, що розгорнулися після Першої світової війни, національні прагнення українців і білорусів не були реалізовані. За умовами Ризького мирного договору Західна Україна й Західна Білорусь опинилися у складі Польської держави. Територія Берестейсько-Пінського Полісся увійшла до складу Польського воєводства. Намагаючись якнайшвидше інтегрувати т. зв. східні креси до складу Польської держави, влада проводила політику регіоналізму («поліссезації»), пропагувала теорію окремої «поліської», «тутешньої», народності, нібито «проміжної між українцями і білорусами».

Білоруське населення, переважно політично пасивне, було більш схильне до асиміляції, ніж українське, яке, маючи досвід національної боротьби 1917–1921 рр., намагалось протистояти колонізаційним процесам. Українці Берестейсько-Пінського Полісся чи не перший досвід розбудови національного життя здобули під впливом СВУ. Згодом на території утвореної Холмської губернії з центром у м. Бересті виникла «Просвіта», українська школа, проводили українознавчі курси, починала розвиватися кооперація, працювали театральні трупи.

В умовах Другої Речі Посполитої українці Берестейсько-Пінського Полісся зберігали національне обличчя через відродження просвітянських організацій, заснування у м. Бересті приватної 7-класної української школи ім. Олекси Стороженка, відкриття українських банків, українізацію Православної Церкви. Промотором українського національного життя були колишні учасники національних змагань, службовці й військові УНР. Утворені на Поліссі філії УЦК, не виступаючи проти польської влади, намагалися поширювати національні ідеї, відзначати свої свята та вшановувати своїх героїв. Однак цих сил було замало, щоби зберегти українськість Берестейсько-Пінського Полісся в умовах тиску Польської держави, непростих відносин із білоруською спільнотою.

На початку та після Другої світової війни тут реалізовувалася політика «радянзації» і «комунізації». Після розвалу комуністичної системи авторитарний режим у Білорусі звів до мінімуму українські національні впливи на цій етнічній українській землі.

Наукове видання

Білорусько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення: монографія / від. ред. Іван Патер; упоряд.: Олег Муравський, Михайло Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2021. 454 с.

Літературний редактор

Наталія Галевич

Коректор

Ірина Черевко

Упорядник науково-довідкового апарату

Оксана Рак

Макет і художньо-технічне редагування

Дмитро Савінов

Обкладинка

Ольга Шингур

Підписано до друку 30.12.2021. Ум. друк. арк. 35,47

Друк офсетний. Формат 70x100/16.

Наклад 75 прим.

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
79026 Львів, вул. Козельницька, 4.